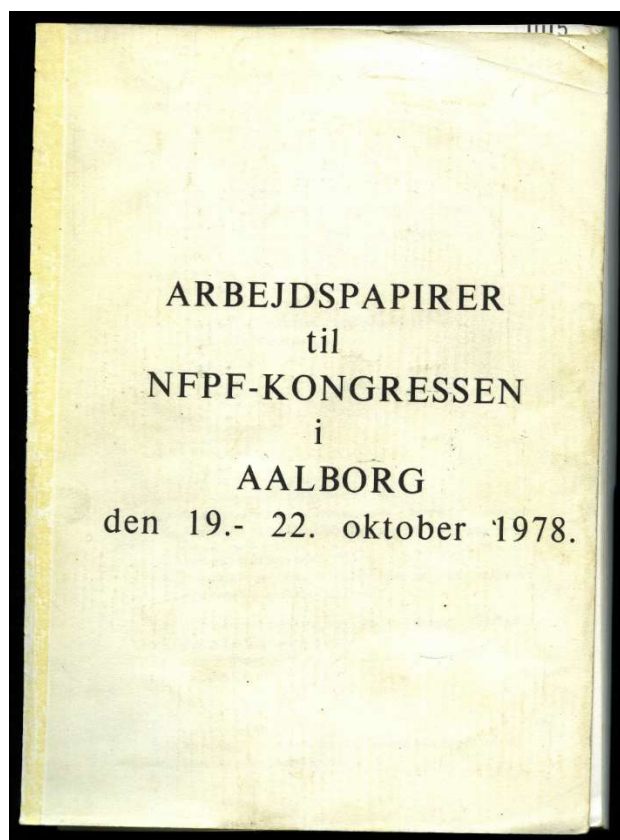

Faksimil, enbart pp. 1–15, 57–95

Arbejdspapirer til NFPP-kongressen i Aalborg den 19. – 22. oktober 1978,
Aalborg Universitetscenter, Aalborg 1978, 421 p.

Dåligt svårläst tryck.

Häri ingår Donald Broady, "Uddrag af Utbildning och politisk ekonomi", pp. 57–95, som återger pp. 6–18, 192–204, 275–283 i D. Broady, *Utbildning och politisk ekonomi. Introduktion till sjuttiotalets marxistiska utbildningsforskning i Västtyskland och Danmark*, Rapporter från Forskningsgruppen för läroplansteori och kultureproduktion 1. Högskolan för lärarutbildning, Stockholm 1978. I den nämnda rapporten är trycket bättre.

ARBEJDSPAPIRER
til
NFPPF-KONGRESSEN
i
AALBORG
den 19.- 22. oktober 1978.

TIL DELTAGERNE I NORDISK FORENING FOR PÆDAGOGISK
FORSKNING'S KONGRES I AALBORG, D. 19.- 22. OKTOBER 1978.

I dette bind er optrykt en samling af de arbejds-papirer til kongressen, som var indsendt til den fastsatte frist, d. 15. september for papirer, man ville være sikker på at få rundsendt til alle.

Det betyder bl.a. at samlingen ikke er komplet, da der allerede nu foreligger annoncerede bidrag til flere af kongressessionerne.

De papirer, der således vides at være "undervejs" er angivet med forfatternavn og præliminær titel ud for den session, hvor det forventes at papiret skal indgå.

Sessionslisten er optrykt i samme rækkefølge som i NFPPF-information nr. 4; selve det tidsmæssige program for kongressens afvikling fremgår af det vedlagte program

Forhåbentlig spekulerer endnu flere end de, der allerede har meldt sig, på at fremkomme med arbejds-papirer. De anmodes om at henvende sig til koordinatorene og om selv at besørge mangfoldiggørelse af oplæg. Ca. 50 ex. er et rimeligt oplæg - men under alle omstændigheder bør man reservere og så snart som muligt indsende mindst ét exemplar til kongressekretariatet v/Gurli Köpfli, Institut for uddannelse og socialisering, Fibigerstræde 3, AUC, postbox 159, 9100 Aalborg.

Det vil muliggøre, at sekretariatet under og efter kongressen kan registrere indkomne papers og ønsker om at få tilsendt oplæg, som man er blevet opmærksom på under kongressen, men som er blevet "udsolgt" i første omgang.

Men hermed altså alle rettidige papers - og på gensyn og velkommen til Aalborg.

Institut for Uddannelse og Socialisering
Aalborg Universitetscenter
Langagervej 2, Postbox 159
9100 Aalborg

SESSIONSRÆKKE OM KVALIFIKATIONSFORSKNING M.V.

1.-2. Yrkesudbildning

side

Koordinatorer:

EFG-gruppen ved RUC
c/o Henriette Christrup
Roskilde universitetscenter
Postbox
DK-4000 Roskilde
tel. (03) 36 36 11

Projekt YP
c/o Lennart Nilsson
Pedagogiska institutionen
Göteborgs universitet
Fack
S-431 20 Mölndal
tel. (031) 87 80 00

Bent Brandt Jensen og Lennart Nilsson:
"Utvecklingsarbete inom yrkeslärarutbildning i Danmark".

16

Lennart Nilsson, Johan Houge-Thiis og Harald Thuen:
"Några erfarenheter från utvärderingar av "nya undervisningsstrategier" inom bilmekanikerutbildningen i Norge og Sverige".

25

Henriette Christrup, Knud Illeris, Per Fibæk Laursen, Jørgen Rafn og Birgitte Simonsen:
"Pædagogisk udviklingsarbejde i de erhvervsfaglige grunduddannelser".

34

Anmeldte artikler:

Arne Jacobsen:

"Fagdidaktisk analyse af en grundlæggende faglig erhvervsuddannelse".

Katarina Sörensen, Lennart Nilsson:

"Några exempel på konsekvenser av olikheter i arbetsuppgifters karaktär i yrkesinriktad utbildning".

Rune Axelsson:

"Yrkesutbildning när maskinerna tar över".

3. Kvalifikationsbegrebet

side

Koordinator:

Henning Salling Olesen
Klingseyvej 13
DK-2720 Vanløse
tel. 01-74 62 00

M. Baethge, O. Michler, W. Mohr:

"Forståelse af sammenhængen mellem kvalifikation og arbejdsmarked".

45

Uddrag af:

Donald Broady:

"Utbildning och politisk ekonomi".

57

4.-5. Kapitalakkumulation, arbejdsproces- og kvalifikationsanalyse

Koordinator:

Kurt Aagaard Nielsen
Sociologisk Institut
Linnésgade 22
København Universitet
DK-1361 København K
tel. 01-15 05 20

Kaj Olesen og Arne V. Jensen:

Omtale af annonceret arbejdsnotat om:

96

"Kvalifikationskrav på brancheniveau - metodiske aspekter ved bestemmelse af kvalifikationskrav på brancheniveau".

Lauge Baungaard Rasmussen:

"Kvalifikations- og lønstrukturanalyse på brancheniveau - perspektiver og analyseproblemer".

97

Dekvalificeringsprojekt-gruppen på Sociologisk Institut, København v/Kurt Aagaard Nielsen:

"Sociologisk Fagkritisk Projekt om arbejdsmarkedsuddannelserne".

109

Anmeldte artikler:

Kirsten Thue Skinhøj:

"Vore problemer med kvalifikationsanalysen i projektet: Automation og arbejdsmiljø".

6. Uddannelse, arbejdsdeling, klassesdeling

Koordinator:

Anders Mathiesen
Brøndsteds Allé 4
DK-1803 København V
tel. 01-31 64 97

Anders Mathiesen:

"Diskussionsoplæg om forholdet mellem kvalifikation
og arbejdsmarked (uddannelsessystemet og beskæftigelses-
systemet)".

123

SESSIONSRÆKKE OM SOCIALISATION

1. Pædagogikkens samfundsmæssiggørelse og
socialhistorie

Koordinator:

Lektor Mihail Larsen
RUC
Marbjergvej
4000 Roskilde

Søren Keldorff:

"Psykologihistorie & statsdidaktik".

133

Anmeldte artikler:

Claus Bratt Østergaard og Helge Poulsen:

"Anti-pædagogik".

Erling Lars Dale:

"Kritisk pædagogikk og pedagogisk refleksjon".

2. Alternativ Institutionspædagogik

Koordinator:

Tore Jacob Hegland
Institut for sociale forhold
administration og politik
AUC, Postbox 159
DK-9100 Aalborg

Tore Jacob Hegland:

"Fjordhøj-grupperne: De kollektive børne- og
ungdomsmiljøer".

162

3. Formidling af forskning i kvindeemancipation.

Kvindeforskningen som eksemplarisk materia-
listisk videnskab.

Koordinator:

Lektor Asta Fink
Psykologisk Institut
Aarhus Universitet
Asylvej 4
8240 Risskov

Birthe Siim & Ruth Emerek:
Erfaringer fra studiekredsen "kvinder i tobakken".
- en studiekreds med deltagelse af kvinder fra
tobaksarbejderforbundet og kvindelige studerende
og lærere fra AUC.

176

Anmeldte artikler:

Inger Agger:

"Hvordan kan vi udnytte erfaringerne fra den norske
kvindeforskning?"

Vibeke Adler:

"Forskning, kvinder, læreprocesser".

4. Hverdagsbevidsthed og erfaringsdannelse

Koordinator:

Lektor Søren Willert
Psykologisk Institut
Aarhus Universitet
Asylvej 4
8240 Risskov

Søren Willert:

"Projekt Hverdagsliv".

248

Anmeldte artikler:

Bjarne Wahlgren, Bo Jacobsen & Karsten Schnack:
(titel ikke klar endnu).

Pentti Hakkarainen:

"Uppforstran eller socialisation i familien?"

5. Pædagogen i klassekampen

Koordinatorer:

Rektor Flemming Andersen
Holte Børnehaveseminarium
DK-2840 Holte

Lektor Erik Håkonsson
Danmarks Lærerhøjskole
8000 Århus

Steen Larsen:

"De nye borgerdyders politiske økonomi".

291

SESSIONSRÆKKE OM GRUNDSKOLEFORHOLD

Til denne sessionsrække er der for en del af papirerne
tale om, at de kan drøftes under flere af sessionstit-
lerne. Derfor angives kun titlerne på de indkomne pa-
pirer. Nærmere aftaler kan træffes med en af koordina-
torerne Harriet Bjerrum, Peer Mylov eller Palle Rasmus-
sen, alle fra IUS ved AUC, Postbox 159, 9000 Aalborg.

Palle Rasmussen:

"Arbejderforældre, skole og reformpolitik".

318

Per Bruun:

"Uddannelsessystemets samfundsmæssiggørelse".

337

Margit Bergum Hansen:

"Reformutvikling omkring grunnskolen".

352

Tore Larsson, Siv Karlsson:

Sammenfatning av paper om villkor för lokal
skolutveckling: "Leder ökad lokal beslutsrätt
också til ökad lokal skolutveckling? Erfarenheter
från en försöksverksamhet".

363

Karen Borgnakke og Chresten Kruchov:

"Arbetarrörelsen och skolan i Danmark".

365

Anmeldte artikler:

Ask Elklit:

"Lærernes arbejdssituation".

Bengt Sandin:

"Skolbarn i städerna 1840 - 1920".

Sverker Lindblad:

"Strategier för lokalt pedagogiskt utvecklingsarbete".

Jarkko Hautamäki:

"Psychology and the art of teaching: the problem of
forming knowledge and action".

Birthe Siim & Ruth Emerek:
Erfaringer fra studiekredsen "kvinder i tobakken".
- en studiekreds med deltagelse af kvinder fra
tobaksarbejderforbundet og kvindelige studerende
og lærere fra AUC.

176

Anmeldte artikler:

Inger Agger:
"Hvordan kan vi udnytte erfaringerne fra den norske
kvindeforskning?"

Vibeke Adler:

"Forskning, kvinder, læreprocesser".

4. Hverdagsbevidsthed og erfaringsdannelse

Koordinator:

Lektor Søren Willert
Psykologisk Institut
Århus Universitet
Asylvej 4
8240 Risskov

Søren Willert:

"Projekt Hverdagsliv".

248

Anmeldte artikler:

Bjarne Wahlgren, Bo Jacobsen & Karsten Schnack:
(titel ikke klar endnu).

Pentti Hakkarainen:

"Uppforstran eller socialisation i familien?"

5. Pædagogen i klassekampen

Koordinatorer:

Rektor Flemming Andersen
Holte Børnehaveseminarium
DK-2840 Holte

Lektor Erik Håkonsson
Danmarks Lærerhøjskole
8000 Århus

Steen Larsen:

"De nye borgerdyders politiske økonomi".

291

SESSIONSRÆKKE OM GRUNDSKOLEFORHOLD

Til denne sessionsrække er der for en del af papirerne
tale om, at de kan drøftes under flere af sessionstit-
lerne. Derfor angives kun titlerne på de indkomne pa-
pirer. Nærmere aftaler kan træffes med en af koordina-
torerne Harriet Bjerrum, Peer Mylov eller Palle Rasmus-
sen, alle fra IUS ved AUC, Postbox 159, 9000 Aalborg.

Palle Rasmussen:

"Arbejderforældre, skole og reformpolitik".

318

Per Bruun:

"Uddannelsessystemets samfundsmæssiggørelse".

337

Margit Bergum Hansen:

"Reformutvikling omkring grunnskolen".

352

Tore Larsson, Siv Karlsson:

Sammenfatning av paper om villkor för lokal
skolutveckling: "Leder ökad lokal beslutsrätt
också til ökad lokal skolutveckling? Erfarenheter
från en försöksverksamhet".

363

Karen Borgnakke og Chresten Kruchov:

"Arbetarrörelsen och skolan i Danmark".

365

Anmeldte artikler:

Ask Elklit:

"Lærernes arbejdssituation".

Bengt Sandin:

"Skolbarn i städerna 1840 - 1920".

Sverker Lindblad:

"Strategier för lokalt pedagogiskt utvecklingsarbete".

Jarkko Hautamäki:

"Psychology and the art of teaching: the problem of
forming knowledge and action".

SESSION OM KARAKTERDEBATT OG KARAKTER- FORSKNING I DE NORDISKE LANDE

Koordinator:

Steinar Kvale,
Psykologisk Institut
Aarhus Universitet
Asylvej 4
8240 Risskov

SESSIONSSERIE OM VUXENUTBILDNING

1. Vuxenutbildarnas egen utbildning

Koordinator:

Lennart Fredriksson
Lärarhögskolan
Box 23501
S-200 45 Malmö

Lennart Fredriksson:

"Rollteori och lärarroller".

376

2. Vuxenutbildningens arbetsformer

Koordinator:

Kurt Gestrelus
Lärarhögskolan
Box 23501
S-200 45 Malmö

Anmeldt artikel:

Kurt Gestrelus:

"Självupplevda problem som grund för utbildning -
motiv och hinder".

3. Kritisk förmåga som utbildningsmål

4. Vuxenutbildningen och utbildningsklyftorna

SESSIONSRÆKKE OM VOKSENUDDANNELSE OCH ARBEJDERBEVÆGELSE

Koordinator:

Poul Erik Tindbæk
Nordisk Institut
Aarhus Universitet
Niels Juelsgade 84
8200 Århus N

Søren Keldorff:

"Er den kriseramte kapitalisme nødt til at
genindføre børnearbejdet?"

394

Se iøvrigt NFPF nr. 4

INLÄRNING OCH OMVÄRLDSUPPFATTNING

1. Uppfattning av ämnesinnehåll

Koordinator:

Ference Marton
Pedagogiska institutionen
Göteborgs universitet
Fack
431 20 Mölndal

Anmeldte artikler:

Bjørn Andersson: (titel meddelas senare)

Berner Lindström:

"Förståelse af tidszonsystemet".

Leif Lybeck:

"Proportionalitetstänkande och tänkande i proportioner".

Lennart Svensson:

"Uppfattning av samband".

2. Barns omvärldsuppfattning

Koordinator:

Lars Owe Dahlgren
Pedagogiska institutionen
Göteborgs universitet
Fack
431 20 Mölndal

Anmeldte artikler:

Karin Aronsson: (titel meddalas senare)

Gunilla Dahlberg och Sten Pettersson: (titel meddalas senare)

Siv Fischbein:

"Biosociala aspekter på matematikinlärning på mellanstadiet".

Lars Owe Dahlgren:

"Barns uppfattning av prisbegreppet".

Roger Säljö:

"Några argument för en deskriptiv psykologi".

KLASSKAMPEN PÅ IDEOLOGISK NIVÅ

Koordinatorer:

Magnus Sundgren och Kenneth Hultquist
Barnbyn Skå
S-170 15 Stenhamra
tel 0756/242 82 (arbete), 0756/243 29 (hem)

Anmeldt artikel:

Øyvin Ytreberg:

"Norsk utdanningsideologi som ideologi og vitenskap".

METODER INOM SPECIALPEDAGOGIKEN

Koordinator:

Nils Trowald
Pedagogiska institutionen
Uppsala universitet
Vaksalagatan 30
753 31 Uppsala

Anmeldt artikel:

Torleiv Høien:

"Process-analytisk syn på spesifikke lesevaner".

FÖRSKOLEPEDAGOGISK FORSKNING I NORDEN

Koordinator:

Tor Hudner
Barnpedagogiska institutionen
Uppsala universitet
Dragarbrunnsgatan 24
S-753 20 Uppsala
tel. 018/13 63 60

Anmeldte artikler:

Gerda Christensen:

"Beteende störinger hos barn i förskolan".

Anne Wikström-Hiltunen:

"Förskolepedagogisk forskning i Finland".

PEDAGOGISK AKTIONSFORSKNING

Koordinator:

Amanuensis Birgit Brock-Utne
Sosialpedagogisk alternativ
Pedagogisk Forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo
N-Oslo 3

Anmeldte artikler:

Birgit Brock-Utne:

1. "Hva er pedagogisk aksjonsforskning?"
2. Aksjonsforskning innen lærerutdanninga"

IDROTTSPELAGOGIK

Koordinator:

Amanuensis Kari Fasting
Majorstuveien 26
N-Oslo 3

Anmeldt artikel:

Martti Silvennoinen:

"Skolidrottens läroplan i ljuset af teoretiskt nyevaluering och empiriske data".

KLASSER OG ARBETSDELNING I SOVJET OG ØSTEUROPA

Koordinator:

Feiwe Kupferberg
Kettrup Allé 13
DK-9200 Aalborg SV
tel. 08-18 54 21

Anmeldt artikel:

Feiwe Kupferberg:
Arbejdsdeling og subalteritet: En diskussion om Rudolf Bahros "Die Alternative".

UTBILDNING I 3. VERDENS-LANDE

Koordinator:

Staf Callewaert
St. Gråbrødersgatan 17 A
222 22 Lund
tel. 046/119762

Anmeldt artikel:

"Utbildningsproblem i Guinea-Bissau".

PROJEKTORGANISERADE STUDIER

Koordinator:

Gunnar Sundgren
Pedagogiska institutionen
Stockholms universitet
Fack
106 91 Stockholm

Gunnar Sundgren:

"Projektorganiserade studier - fri pedagogik eller medvetandegörande?"

SESSION OM LÆREPLAN-UTVIKLING I SAMFUNNSFAG

Koordinatorer:

Trond Alvik
Boks 193
N-2601 Lillehammer
Norge
tel. 062-54095

Lars Monsen
Oppland distrikts-
høgskole
Postboks 193
N-2601 Lillehammer
Norge
tel. 062-54095

Anmeldt artikel:

Trond Alvik og Lars Monsen:
"Læreplan-utvikling i samfunnsfag".

Tese:

Derved bliver i bedste fald en virkelig graverende omstrukturering (ex. "mekanisering") begrundet med mærkbare forandringer i den beskæftigedes kvalifikationsstruktur, men ikke en langsom modifikation af arbejdsprocessens tekniske udstyr.

Benny Hega

2. august 1978

Nordisk Förening för pedagogisk forskning.

Kongress i Aalborg 19-22 oktober 1978.

De följande sidorna är utdrag ur

Donald Broady 1978: Utbildning och politisk ekonomi. Introduktion till socialistiska marxistiska utbildningskoncept i Västtyskland och Danmark Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, Institutionen för pedagogik, Forskningsgruppen för läroplansteori och kulturproduktion.

Utbildning och politisk ekonomi består av fyra kapitel:

1. Skillnaden mellan traditionell och marxistisk utbildningskoncept (vara sidorna 6-18 här kopierats). Historisk skiss över det senaste decenniets diskussioner kring kritiken av den politiska ekonomin.
2. Berlinskolas (Altwater, Huiskens m fl) utbildningskonceptiska analyser. Uppgörelsen med stamokar-teorin. Några av berlinskolas kritiker: Baethge, Renate Heinrich, Inno Schmitz, Schanz, Marquardt, Peer E Sjörensén samt Ol.
3. Politisk-ekonomiska perspektiv på lärarens arbete. Bl a en jämförelse mellan Projekt Klassanalys och Therborns klassanalysmetoder.
4. Sammanfattning samt efterord om utbildningskonceptens användbarhet (vara sidorna 192-204 här kopierats).

Rekvireras från Högskolan för lärarutbildning, Fack, S-100 26 Stockholm.

I. DEN VETENSKAPSTEORETISKA UTGÅNGSPUNKTEN:
KRITIKEN AV DEN POLITISKA EKONOMIN

I.1. Utbildningsforskningens makroperspektiv:
Utbildning som reproduktion

Under många år har den s k positivismstriden i olika former präglat samhälls- och beteendevetenskaperna, mindre dock i Sverige än på många andra håll, och svensk pedagogisk forskning har förblivit anmärkningsvärt opåverkad. Visserligen har bland pedagoger funnits intresse för t ex hermeneutiska frågor¹⁾ eller marxistisk metod, men inte särskilt utbrett, och ofta har intresset för kontinentala vetenskapstraditioner stannat vid en vag antipositivistisk hållning, med föga konsekvenser för den forskningsmetod som faktiskt kommit till användning. I stället förefaller här i Sverige vetenskapliggörandet av pedagogiken i huvudsak innebära att teorielement lånas från granndiscipliner (sociologi, psykologi, statskunskap).

Härvidlag vågar man kanske hoppas på en förändring. Under de senaste åren har impulser från samhällsvetenskapligt och marxistiskt orienterad utbildningsforskning i Frankrike och USA, Västtyskland och Danmark börjat nå Sverige. I den situationen är det viktigt att vi inte importerar diskussionsinlägg, forskningsansatser, ståndpunkter lösrivna ur sina sammanhang. Att introducera den kontinentala debatten, och lära något av den, måste innebära något utöver att översätta eller referera enstaka västtyska eller franska bidrag; dessa ger sällan explicit besked om förutsättningarna för de skilda traditionerna eller om kontroverserna dem emellan. Den första förutsättningen för att vi ska kunna orientera oss i och bedöma den omfångsrika marxistiska utbildningslitteraturen, är att vi skaffar oss kännedom om de aktuella traditionerna.

Att just marxistiska vetenskapstraditioner nu börjat introduceras i Sverige är förstas ingen tillfällighet. Litet svepande uttryckt består den traditionella pedagogiska forskningens dilemma i att de processer man studerat inte låter sig förstås eller förklaras utifrån processerna själva - så styres och begränsas exempelvis en undervisningsprocess av "ramar", bestämda av förhållanden utanför denna undervisningsprocess, vilka man inte kommer åt med traditionell beteendevetenskaplig metod.²⁾ Den nödvändiga utvidgningen av den pedagogiska forskningens domäner måste förstås ske längs många fronter, och framför allt krävs förstås empiriska undersökningar av hur "ramsystemen" bestäms, exempelvis mer "lokala" undersökningar av beslutsprocesser inom den kommunala byråkratin, föräldragrupperns inflytande osv och forskning kring svensk utbildningspolitik, curriculumutveckling osv samt mer övergripande undersökningar av socialisationsprocesser och hur utbildningssektorn bidrar till samhällets reproduktion (dvs återskapandet av arbetskraften, de sociala klasserna och skikten, ideologin). Sådan empirisk forskning har knappast förekommit i Sverige (frånsett statistiska undersökningar av samband social bakgrund/utbildningsvägar/utbildningsframgångar). Här borde man kunna hämta åtskilliga impulser från sjuttioalets marxistiska och marxistiskt influerade utbildningsforskning, som rymmer många disparata tendenser, men åtminstone en utgångspunkt är gemensam: "ramarna" betraktas som ytterst bestämda av att utbildningssektorn är en del av statens verksamhetsområde, eller annorlunda uttryckt: utbildningen analyseras som ett moment i den statligt administrerade reproduktionen av grundläggande samhällsförhållanden.

Det gäller för det första berlinskolan (Altvater, Huisken m fl) som lagt tonvikten vid undersökningar av hur staten sörjer för kapitalackumulationens betingelser, när det gäller utbildningssektorn då främst arbetskraftskvalificeringen.

Det gäller för det andra franska utbildningssociologer som mer intresserat sig för reproduktionen av de sociala klasserna och skikten samt ideologiförmedlingen. Och det gäller för det tredje "systemteoretiker" som Klaus Offe vilka fäst jämförelsevis större avseende vid att staten och byråkratin måste legitimera den egna verksamheten samt avhjälpa "följdproblem" som uppstått som resultat av tidigare statligt agerande eller den ekonomiska utvecklingens anarki.³⁾

Gemensamt för dessa forskningsinriktningar är ambitionen att från olika utgångspunkter förklara vad som händer med utbildningssektorn i de högt utvecklade kapitalistiska samhällena där ju de statliga ingripandena ökat kraftigt i omfattning under de senaste decennierna. Och samma syfte har ett otal andra forskningsansatser som ligger mer i utkanten av de nämnda, förhållandevis klart profilerade "skolbildningarna", eller som försöker förena flera problemområden eller dyrka upp delproblem.

Jag menar att det är en styrka hos dessa mer eller mindre marxistiska ansatser att de utgår från att utbildning ytterst är samhällelig reproduktion: reproduktion av produktionsförhållanden, klasstruktur, arbetskraft, ideologi. Att så är fallet är egentligen en självklarhet, inget samhälle kan fortleva om inte varje ny generation inövas i att klara av och acceptera de arbetsuppgifter och livsvillkor överhuvudtaget som väntar. Det är visserligen inte a priori givet att just utbildningssektorn ska bidra till att forma arbetskraften och samhällsmedborgarna, men i ett samhälle som dagens Sverige förefaller det uppenbart att socialiseringen allt mindre sker i familjen och i produktionen och alltmer offentligt: TV och kulturindustri, dagis, skola, fritids osv. Och även om man hypotetiskt kan göra tankeexperimentet att utbildningen inte bidrar nämnvärt till den samhälleliga reproduktionen - om alltså utbildning vore enbart

förvaring - så är det hur som helst uppenbart att inget samhälle ostraftat kan hålla sig med ett utbildningssystem som formar människor vilka inte kan anpassa sig till givna arbets- och livsvillkor och maktförhållanden. Med andra ord: Det är visserligen ett funktionalistiskt misstag att resonera aprioriskt enligt mönstret: samhället ser ut så och så, alltså måste utbildningen nödvändigtvis se ut så och så; Däremot kan man under alla förhållanden tryggt utgå från att det finns givna gränser för hur utbildningssektorn kan tillåtas fungera för att inte den samhälleliga reproduktionen ska hotas. Vilket egentligen är en tautologi (för att reproduktionen ska fungera krävs att reproduktionen inte omintetgöres) som det känns litet genant att fästa på pappret. Ändå är detta perspektiv frävarande i det mesta av den pedagogiska debatten och forskningen. Så används exempelvis utbildningsekonomiska metoder numer här i Sverige i planerings- och framförallt rationaliserings- och besparingssammanhang, däremot inte för att förklara utbildningens samhälleliga funktioner - det sena 50-talets och 60-talets ambitioner i den riktningen torde idag vara helt och hållet övergivna.

I.2. Utbildningsekonomi

Det kan vara illustrativt att dröja något vid problemområdet utbildningsekonomi. Här finner vi nämligen ett anmärkningsvärt undantag som bekräftar regeln att utbildningsforskningen varit blind för utbildningens reproduktiva funktioner. Och vidare kan det vara illustrativt att jämföra den s k borgerliga utbildningsekonomi med de försök att använda marxistisk politisk-ekonomisk metod som ska behandlas i det följande.

Jag ska fatta mig kort.⁴⁾ Med utbildningsekonomi brukar man helt enkelt mena precis vad ordet säger: samband mellan utbildning och samhällsekonomi. Som en särskild eko-

nomisk disciplin uppstod den under 50-talet i USA, importerades till Europa under slutet av decenniet och fick betydelse bl a för den högre utbildningens expansion runt om i Europa (inklusive den svenska universitetsreformen).⁵⁾ Teorihistoriskt var utbildningsekonomin en utväxt på efterkrigstidens neoklassiska tillväxtteorier, som försökte förklara den ekonomiska tillväxten ur faktorerna fast kapital och arbetskraft. Dessa bägge faktorer kunde emellertid inte ensamma vara grund för hela tillväxten, menade en del ekonomer, som från slutet av 50-talet och en bit in i 60-talet diskuterade en "tredje faktor" eller en "residualfaktor", med vars hjälp man ville förklara bl a hur tillväxten kunde variera så kraftigt från land till land; Hur var exempelvis det västtyska "ekonomiska undret" möjligt, trots all materiell förstörelse under kriget? Här förslog inte kvantitativa mått på fast kapital och arbetskraft som förklaringsgrunder.⁶⁾ Och nu tydde internationella jämförande undersökningar på ett samband mellan utbildningsnivå och tillväxt, och runt 1960 började en del ekonomer laborera med begreppet "human capital".

Människors kvalifikationer (yrkeskunnande, förmåga till forsknings- och utvecklingsarbete) måste, menade man, vara en viktig ingrediens i "residualen". Utbildning är i så fall en tillväxtskapande faktor vid sidan av faktorerna jord, kapital, arbete, som man tidigare räknat med. Och därmed borde utbildning kunna analyseras som investering, både samhällsekonomiskt, eftersom utbildning bidrar till nationalprodukten, och för den enskilde, som "investerar" i sin egen utbildning för att senare i livet njuta avkastningen därav i form av högre lön.

Här öppnade sig alltså i slutet av femtiotalet⁷⁾ möjligheter att analysera utbildningssektorn med nationalekonomins instrumentarium. Det djärva och metodiskt intressanta med

hela human capital-ansatsen är att man så konsekvent försökte parallellisera utbildningssektorn med varuproduktionen och varumarknaden, såväl på samhällsnivå som individnivå: Utbildnings"marknaden" betraktades som en varumarknad; förutsatt att marknaden är fri bestämmes "priserna" på olika utbildningsvägar av utbud och efterfrågan, och utbildnings"konsumenten" väljer det utbildningsalternativ som ger maximal gränsnytta, ungefär som när han väljer bland tvättmedelspaketen i sin butik eller som när en företagare beslutar om en investering. Och även utbildningsplanerna borde, menade man, ta hjälp av ekonomiska kalkyler för att försäkra sig om att utbildningsinvesteringarna avkastar maximal samhällsekonomisk vinst.

Dessa mer ortodoxa varianter av human capital-ansatsen har dock kritiserats sönder och samman, här i Sverige t ex av Bengt Abrahamsson som påtalade att cost/benefitanalys, sådan den prövats i förarbetena till U68 och propagerats främst av Ingemar Ståhl, leder till den anmärkningsvärda konklusionen att utbildning av välavlönade hovnarrar skulle avkasta större samhällsekonomisk vinst än t ex läkar- eller socionomutbildning (eftersom man likställt hög lön och produktivitet).⁸⁾ Bland human capital-ansatsens övriga kritiker kan man nämna Enno Schmitz, vars avhandling (1973a) är en ingående kritik av grundvalarna för human capital-konceptionen. Schmitz gör bl a det intressanta påpekandet att denna konception kan ha ett visst förklaringsvärde när det gäller analyser av utbildning i privatekonomisk regi, t ex företagets egen internutbildning, där ju faktiskt utbildning är en investering som förväntas ge avkastning.⁹⁾ När det däremot gäller att analysera den offentliga utbildningssektorn är analogin utbildning/varor förfelad, menar Schmitz och många med honom.

Så här post festum är det lätt att konstatera att den optimistiska tilltron till utbildningsinvesteringar som en

relativt oberoende tillväxtskapande faktor var ett typiskt högkonjunkturfenomen. Och även de flesta andra förhoppningar som knöts till möjligheterna att använda nationalekonomins analysredskap för utbildningsforskning och planering har svikits, och den borgerliga utbildningsökonomi har alltmer övergivit sina ursprungliga, "rent" ekonomiska ambitioner och i stället försökt utveckla metoder att förutspå framtida kvantitativa och kvalitativa arbetskraftsbehov och anpassa utbildningens omfattning och utformning därefter ("manpower"-ansatsen); och man har försökt utvidga efterfråge-modellen genom att ta hänsyn till att även icke-ekonomiska faktorer har betydelse för människors val av utbildning ("social demand") osv. Men mätproblemen är enorma, prognoserna slår oftast slint och i praktiken är den borgerliga utbildningsekonomin idag främst verksam i rationaliserings- och besparingssammanhang.

Jag har här använt beteckningen "borgerlig" utbildningsökonomi, som är utbredd i litteraturen men kanske kräver en förklaring och precisering. "Borgerlig" anger helt enkelt att metoderna utgick från den borgerliga nationalekonomin, och termen brukar användas för att skilja dessa metoder från marxistisk utbildningsekonomi, som utgår från kritiken av den politiska ekonomin. Det kanske är säkrast att understryka att termerna "borgerlig" och "marxistisk" alltså betecknar olika vetenskapstraditioner och inte i sig är uttryck för värderingar.

Nu får man inte göra något stelt schema av motställningen borgerlig/marxistisk utbildningsekonomi. Så här har de "borgerliga" utbildningsekonomen Edding/Hüfner (1975) tecknat utbildningsekonomin stamträd: Huvudmotsättningen går visserligen mellan borgerlig och marxistisk teoribildning, men inom borgerlig utbildningsekonomi måste man hålla isär två huvudriktningar: för det första vad jag ovan kallade orto-

dex human capital-konception, dvs försöken att tillämpligen oförmedlad överföra gränsnytteteori, prisbildningsteori osv från nationalekonomin till utbildningsanalyserna. Och för det andra kritiken mot den sortens "modellplatonism", en kritik som enligt Edding/Hüfner var stark redan i början av 60-talet och då närmast hade popperianska vetenskapsteoretiska utgångspunkter, och ur denna kritik växte sedan en mer empiriskt-sociologiskt inriktad utbildningsekonoms strömning, som ville sätta empirisk forskning i de nationalekonomiska modellernas ställe. Även marxistisk utbildningsekonomi vill Edding/Hüfner indela i två underavdelningar: Från mitten av sextiotalet fick den empiriskt-sociologiska kritiken av neoklassisk utbildningsekonomi assistans från vänster, men den koalitionen blev förstås inte långlivad när vänsterkritikerna började utveckla en marxistisk kritik av utbildningssektorns politiska ekonomi, dvs marxistisk utbildningsekonomi i egentlig mening, -inte att förväxlas med socialistisk utbildningsekonomi, dvs teorier för utbildning och utbildningsplanering i övergångssamhällen eller socialistiska samhällen.

Edding/Hüfner vill alltså grovsortera utbildningsekonomin i fyra strömningar: 1a. borgerlig neoklassisk och 1b. borgerlig empiriskt-sociologiskt inriktad teoriutveckling och planering, 2a. marxistisk utbildningsekonomi, dvs marxistisk kritik av utbildningssektorns politiska ekonomi i kapitalistiska samhällen samt 2b. socialistisk utbildningsekonomi som har att göra med utbildningsplanering under övergången till socialism.

Den socialistiska utbildningsekonomin behandlas inte i den här rapporten. Närmast ska jag antyda hur borgerlig utbildningsekonomi skiljer sig från marxistisk.

Borgerlig utbildningsekonomi har som nämnts utvecklats till

planerings-, rationaliserings-, besparingsmetoder, och övergivit ambitionerna att blottlägga sambanden mellan utbildning och samhällsekonomi. Denna utveckling har kallats "utbildningsekonomin vulgarisering" (Straumann 1973). Formuleringen anspelar förstas på Marx' ekonomikritik: Marx, som satte stort värde på 1700-talets och det tidigaste 1800-talets "klassiska" borgerliga ekonomer med Ricardo som höjdpunkt och slutpunkt, betraktade den följande utvecklingen inom nationalekonomin mot instrumentell och legitimerande teori som en fortlöpande "vulgarisering" av klassikernas ambitioner att förklara det borgerliga produktionssättets inre sammanhang. Straumanns formulering "utbildningsekonomin vulgarisering" implicerar alltså att de bägge senaste decenniernas borgerliga utbildningsekonomi utvecklats analogt med utvecklingen som den borgerliga nationalekonomin genomlöpte under 1800-talet. Men analogin får inte härdras, den borgerliga utbildningsekonomin har aldrig varit "klassisk" i Marx mening; redan från början var det praktiska behovet att bemästra den samhällsekonomiskt allt viktigare utbildningsplaneringens själva förutsättningen för utbildningsekonomin uppkomst som självständig disciplin under femtiotalet. Och inte ens de mer teoretiskt orienterade human capital-ansatserna representerar "klassisk" politisk ekonomi i Marx' mening, de var tvärtom försök att göra bruk av marginalistisk etc teori som i allra högsta grad är exempel på vad Marx menade med vulgärekonomi.

Den marxistiska utbildningsekonomin har radikalt annorlunda utgångspunkter. I litteraturen är alternativa beteckningar vanliga, i stil med "marxistisk kritik av utbildningssektorns politiska ekonomi", som bättre än "marxistisk utbildningsekonomi" anger forskningstraditionens egenart och dess beroende av den marxiska 'kritiken av den politiska ekonomin', dvs den teori och metod som Marx la

grunden till med Grundrisse, Kapitalets osv. Kritiken av den politiska ekonomin har två objekt. För det första är kritiken av den politiska ekonomin undersökningar av 'reella' politiska ekonomin, (samhällsekonomin), för det andra undersökningar av den 'ideella' politiska ekonomin (dvs teoriutvecklingen inom den borgerliga nationalekonomin). Och på samma sätt har den marxistiska utbildningsekonomiska forskningstraditionen haft två, visserligen sammanflätade, intentioner. Dels intentionen att undersöka de faktiska samhällsekonomiska betingelserna för utbildningssektorns utveckling, exempelvis samband mellan utbildningsreformer och förändrade krav på arbetskraftens kvalificering, kriscyklernas betydelse för förändringar inom utbildningssektorn och för det statsfinansiella utrymmet för utbildningsinvesteringar etc. Dels intentionen att undersöka de borgerliga teorierna om utbildningsekonomi; historiskt utgick den marxistiska utbildningsekonomiska forskningstraditionen från en kritik av de utbildningsekonomiska teorier som diskuterades i samband med den västtyska utbildningsplaneringen under 60-talet.¹⁰⁾

Här finns ett problem som Schmitz (1973b) satt fingret på. Inom marxistisk utbildningsekonomi har man alltså haft intentionen att undersöka borgerlig utbildningsekonomisk teori med hjälp av marxistisk ekonomikritik. Schmitz ifrågasätter den intentionen. Ty om, som redan nämnts, borgerlig utbildningsekonomi är "för mycket 'vulgärekonomi'" (Schmitz a a s 806), kan det innebära att den inte avslöjar särskilt mycket om verkliga samband mellan utbildning, arbetsmarknad, kvalifikationskrav osv utan fastmer tjänar till att beslöja de verkliga förhållandena. I 'kritiken av den politiska ekonomin' är det som bekant de klassiska ekonomerna (inte vulgärekonomin) Marx utgår från, beroende på att han hos dessa finner "det borgerliga samhällets självförståelse" i ojämförligt ren och systematisk form. Ideologin hos de klassiska ekonomerna motsvarar grund-

läggande förhållanden sådana de framträder på det borgerliga samhällets "yta"; "ideologi" i denna strikta, politisk-ekonomiska mening får inte förväxlas med lögn och förbannad dikt. Möjligen har alltså, som Schmitz menar, den tidigaste marxistiska utbildningsekonomin (typ Altvater/Huisken 1971) förlitat sig på Marx' ekonomikritik i ett sammanhang där den inte alls hör hemma. Men Schanz som uppmärksammat samma problem är av annan uppfattning, han hävdar att de teoretiska grundvalarna för den klassiska ekonomin och sentida borgerlig utbildningsekonomi trots allt är så pass besläktade, att likartad undersökningsmetod duger i bägge fallen (Schanz 1976b s 89-101). Jag återvänder till problemet i det följande (avsnitt II.5.3., II.5.4.).

I stället ska jag övergå till den andra sidan av den marxistiska utbildningsekonomin projekt, alltså undersökningarna av utbildningssektorns 'reella' politiska ekonomi. Jag ska kort försöka ge en uppfattning om vad slags undersökningar det är fråga om, och notera några skillnader gentemot borgerliga utbildningsekonomiska riktningar.

Den marxistiska utbildningsekonomin utgår från antagandet att det existerar grundläggande samband mellan utbildningssektorn och den politisk-ekonomiska utvecklingen. Att vissa sådana samband existerar är förstas en självklarhet: statsfinansiella hänsyn sätter gränser för utbildningsinvesteringarnas omfattning, olika utbildningsvägar dimensioneras i enlighet med prognosticerade behov av yrkesutbildad arbetskraft osv. Men den marxistiska utbildningsekonomin utgår från att sambanden också är av annan och mer genomgripande art än detta slags kvantitativa samband, och försöker undersöka utbildningssektorns placering inom kapitalets och hela samhällets reproduktion. I största korthet: Ramarna för utbildningen är ytterst bestämda av kapitalets ackumulationsvillkor. Så innebär exempelvis statliga utbildningsutgifter

att den för produktiva investeringar tillgängliga mervärdemassan i samhället minskar, men är å andra sidan nödvändiga för arbetskraftens reproduktion och har även betydelse t ex för konjunkturregulering. Därav mot-sättningen mellan det enskilda kapitalets intresse av att hålla de offentliga utbildningskostnaderna nere, samtidigt som totalkapitalet är beroende av adekvat kvalificerad arbetskraft - och statens uppgift är just att långsiktigt sörja för totalkapitalets reproduktionsbetingelser. Den arbetskraftskvalificering vi här talar om ska inte missförstås som enbart, eller ens i första hand, förmedling av specifikt yrkeskunnande. Viktigare är att arbetskraften tränas i uthållighet, punktlighet, pliktkänsla, kreativitet, accept av maktförhållanden osv osv - det existerar en mycket omfattande och vittförgrenad litteratur om problem kring hur kvalifikationskraven förändras beroende på kapitalackumulationens, teknologins organisationsstrukturernas utveckling. Och vidare kvalificerar förstas utbildningen inte enbart för yrkesarbete, utan därtill för livet som samhällsmedborgare, familjemedlem, konsument osv. (Den marxistiska utbildningsekonomin har dock hittills mest ägnat intresse åt arbetskraftskvalificeringen, och då särskilt kvalificering för industriarbete.)

Det är svårt att generellt jämföra marxistisk utbildningsekonomi med borgerlig, bl a eftersom den sistnämnda kan vara allt från nationalekonomiska modellbyggen till datainsamling. Men ett par viktiga skillnader bör noteras:

Marxistisk utbildningsekonomi har utvecklats som försök att förklara utbildningens politisk-ekonomiska betingelser, medan den borgerliga utbildningsekonomin kunskapsintresse varit tätt knutet till behovet av metoder för utbildningsplanering (problem kring resursallokering, rationalisering, prognoser osv).¹¹⁾

Litet svepande kan man därför säga att marxistisk utbildningsekonomi håller fast vid den tidiga human capital-ansatsens ambition att förklara samband utbildning/arbetsmarknad/produktivkraftsutveckling etc; skillnaderna är dock avsevärda. Som nämnts innebar ju human capital-konceptionen att arbetskraftskvalificering - och därmed utbildning - betraktades som en oberoende källa till ekonomisk tillväxt och som "kapital", såväl för den enskilde som för hela samhället. Marxistisk utbildningsekonomi utgår i stället från att utbildning är en nödvändig anpassning av arbetskraften:

"Utbildning blir därför inte heller omedelbart någon källa till berikande för kvalifikationsinnehavaren och kan följaktligen inte kallas ett kapitalvärde. Däremot är det kapitalackumulationens förlopp och dess tekniska uttryck som är bestämmande för hur kapitalägaren eventuellt kan omätta arbetskraftens ändrade kvalifikationer i ökad kapitalproduktivitet."¹²⁾

Så kunde man fortsätta att lista skillnader mellan marxistisk och borgerlig utbildningsekonomi, men det vore nog vilseledande. Den helt avgörande skillnaden har nämligen med vetenskapsteori att göra: den marxistiska utbildningsekonomin utvecklades i spåren av återupptäckten av den marxiska kritiken av den politiska ekonomin, och det ekonomibegrepp man återfinner i marxistisk utbildningsekonomisk teori är inte detsamma som det traditionella och därför är jämförelser problematiska. Om detta ska det följande avsnittet handla.

Schmidt, också han Århusmarxist, har pekat på att Balibar i sina nyare arbeten lägger större vikt vid mervärdeproduktionen (och därmed ekonomikritiken) och uppvisar ett "socialisationsteoretiskt" intresse för repression av annat slag än den som hör statsapparaten till²⁷¹⁾; Balibar skulle m a o närma sig den "västtyska" marxismens intresseområden.

IV.2.2.4 Kvalifikationsteori och socialisationsteori. Några centrala problemområden

Kvalifikationsbegreppet måste betraktas som det centrala begreppet inom marxistisk utbildningsekonomisk teori (liksom inom tidig borgerlig). Med kvalificering i snäv bemärkelse brukar man avse arbetskraftens eller den blivande arbetskraftens anpassning till arbetsuppgifterna som väntar. I ordets vidaste mening betyder kvalificering helt enkelt förvärvandet av alla slags kunskaper, färdigheter och förhållningssätt. I litteraturen används ordet kvalificering i denna vidare bemärkelse ofta synonymt med socialisation (närmare-bestämt sekundär- och resocialisation, däremot inte som synonym till primär-socialisation), vilket kan vara förvirrande. Följande distinktion socialisation/kvalifikation förefaller användbar:

"Socialisationsprocessen och kvalifikationsprocessen är en och samma process. Men där socialisationsteorin först och främst sysslar med det psykiska tillägandet av sociala förhållanden, handlar kvalifikationsteorin om de objektiva, samhälleliga kraven till denna process, och om de samhälleliga institutioner som garanterar att kraven uppfylles." 272)

Jag använder här termen socialisation beroende på att den alternativa "socialisering" som bekant har en annan

innebörd i svenska språket. Med socialisation brukar man avse den samlade påverkan en individ utsätts för, till skillnad från mer avgränsade begrepp som t ex fostran, undervisning, som brukar avse medveten påverkan.²⁷³⁾

Den kvalifikationsteoretiska litteraturen är synnerligen omfattande²⁷⁴⁾, och här ska jag bara i största korthet antyda vad rekonstruktionen av ekonomikritiken tillfört kvalifikationsdiskussionen. Till sist ska jag nämna något om hur även socialisationsteorin under sjuttioalet influerats av den ekonomikritiska strömningen inom marxismen.

Kvalifikationsbegreppet är som bekant inget marxistiskt påfund utan förekommer också inom traditionell industrisociologi och utbildningsekonomi. Man ser ibland påståendet att traditionell eller borgerlig utbildningsekonomi skulle skilja sig från marxistisk däri att den uteslutande tar hänsyn till kvalifikationer som krävs i den konkreta arbetsprocessen, vilket dock inte är helt sant; det har nämligen gjorts många försök, bl a med hjälp av olika slag av social-demand-modeller (eller här i Sverige exempelvis Bengt Abrahamssons resonemang om "spill-over-effekter"²⁷⁵⁾), att överskrida begränsningarna hos de tidiga humankapital- och manpoweransatserna. Däremot är det sant att marxistisk kvalifikationsteori, till skillnad från borgerlig, utgår från den kapitalistiska produktionsprocessens dubbelkaraktär av dels konkret arbetsprocess (bruksvärdeproduktion), dels värdet förmeringsprocess (värde- och mervärdeproduktion). En grundläggande tes i den marxiska historieskrivningen är att med kapitalismens utveckling subsumeras (underordnas eller formbestämmer) arbetsprocessen under värdeförmeringsprocessen, vilket för kvalifikationsteorins vidkommande innebär att kvalifikationsutvecklingen i det moderna kapitalistiska samhället inte i första hand relateras till någon slags "neutral" teknologisk utveckling, utan i första hand till värdeförmeringspro-

cessen och generellt till kapitalets reproduktionsbetingelser. Detta kan sägas vara den avgörande skillnaden mellan borgerlig och marxistisk kvalifikationsteori. Om alltså den förra enligt den klassiska humankapitalkonceptionen utgick från arbetskraftskvalificeringen (och därmed utbildningen) som en oberoende tillväxtskapande faktor och enligt manpowerkonceptionen helt enkelt försöker prognosticera vissa arbetskraftsbehov (utan att närmare utreda grunden till dess behov), så startar marxistisk kvalifikationsteori s a s i andra änden: i kapitalackumulationens utveckling, vari man försöker finna förklaringar till arbetsplatsstrukturens utveckling, som i sin tur får förklara förändringar i kvalifikationskraven - förändringar vilka på ett eller annat sätt antas ha samband med den utbildningspolitiska och didaktiska utvecklingen.

Så har exempelvis många marxister²⁷⁶⁾ kritiserat Horst Kerns och Michael Schumanns RKW-undersökning på just denna punkt. Kern/Schumanns omfattande och redan klassiska studie behandlar vissa teknologiska innovationer i västtysk industri under sextioalet samt bl a därmed sammanhängande förändringar i kraven till arbetskraftens kvalifikationer²⁷⁷⁾. Den marxistiska kritiken har gått ut på att Kern/Schumann stirrade sig blinda på den konkreta arbetsprocessen (bruksvärdeproduktionen), och tenderade att betrakta den teknologiska utvecklingen som "neutral", som den oberoende variabel vilken föder nya kvalifikationskrav. I stället har alltså marxister analyserat teknologin och kvalifikationskraven som avhängiga av värdeförmeringsimperativet, och Kern/Schumann har i efterhand medgivit att de är väl medvetna om den här avgörande svagheten i sin undersökning (Kern/Schumann 1972 s 75; 1973 s 134ff).

Kern/Schumanns stora 60-talsundersökning har trots allt varit en mäktig inspirationskälla även för de marxistiska diskussionerna kring den aktuella kvalifikationsutvecklingen.

Under 50- och 60-talen, innan Kern/Schumann offentliggjorde sina resultat, hade föreställningar om att den teknologiska utvecklingen mer eller mindre automatiskt kräver högre kvalificerad (mer välutbildad) arbetskraft varit förhärskande inom industrisociologin och utbildningsekonomin. Så hade också resultaten från Franz Jánossys undersökning från mitten av sextiotalet ofta tolkats (se avsnitt II.4 ovan), och inom sovjetmarxistiskt orienterad utbildningsteori har högrekvalificeringstesen varit helt dominerande - och tycks fortfarande dominera, att döma av det till svenska översatta arbetet av Häyrynen/Hautamäki²⁷⁸). Vid sidan av den här s k högrekvalificeringstesen som dominerade inte minst inom amerikansk industrisociologi, fanns förstås också föreställningarna att automatiseringen skulle leda till minskat beroende av mänsklig arbetskraft, robotarna skulle ta över de okvalificerade arbetsuppgifterna, vilket skulle kunna leda till dequalificering²⁷⁹).

Kern/Schumanns undersökningsresultat utlöste en förnyad diskussion kring dessa frågor. Den teknologiska utvecklingen har definitivt ingen utveckling mot högrekvalificering i följe, konstaterade Kern/Schumann, vars resultat inte heller tydde på någon entydig tendens till dequalificering. I stället lanserade de en "polariseringstes": mekaniseringen och automationen har för det stora flertalet industrianställda inneburit en avsevärd dequalificering vad gäller arbetsuppgifterna, medan en - visserligen växande - minoritet tagits i anspråk för uppgifter som förutsätter högre kvalificering.

Flertalet marxistiska kvalifikationsteoretiker i Väst-tyskland synes ha anslutit sig till en eller annan modifierad variant av Kern/Schumanns polariseringstes; men den har också satts ifråga, exempelvis av Projektgruppe Automation und Qualifikation som energiskt pläderat för

en högrekvalificeringstes²⁸⁰), och senare av Chaberny/Gottwald (1976) som presenterar resultaten av en omfattande empirisk undersökning av förändringar inom arbetsplats- och kvalifikationsstrukturen i BRD under perioden 1960-70 (dvs ungefär den period Kern/Schumann undersökte). Dessa förändringar har framförallt inneburit krav om högre kvalificering, menar Chaberny/Gottwald, som kunde konstatera dequalificering enbart inom vissa avgränsade yrkesområden, framförallt yrken orienterade mot hantverksproduktion²⁸¹) (Observera dock att undersökningen gällde sextiotalet, en period av ekonomisk tillväxt och arbetskraftsknapphet - Chaberny/Gottwald gör anmärkningen att sjuttiotalet, med ekonomisk stagnation, färre gästarbetare osv kan ha inneburit ökande tendenser till dequalificering²⁸²)).

Den västtyska diskussionen kring kvalifikationsutvecklingen har i hög grad gällt förändringar inom efterkrigstidens arbetsplats- och kvalifikationsstruktur, i synnerhet inom industrin, med Kern/Schumanns stora undersökning som en av de viktigaste utgångspunkterna. En ensidighet inom de flesta ansatserna hittills är att de fokuserat intresset till det industriella arbetet. Men här kan man skönja förändringar. Den nämnda undersökningen av Chaberny/Gottwald gäller såväl arbete i produktionen som inom cirkulation och offentlig tjänst, och det är just tack vare detta vidgade perspektiv de kan motivera den högrekvalificeringstes de lanserar, som går stick i stäv med Kern/Schumanns resultat. Visserligen iakttar Chaberny/Gottwald - dock inte generellt - dequalificeringstendenser inom delar av produktionen; men samtidigt har antalet i produktionen sysselsatta minskat kraftigt, medan antalet sysselsatta inom sekundärsektorn (cirkulationsarbete) stagnerat och de inom tertiärsektorn sysselsatta (statligt anställda m fl) ökat i antal, vilket enligt Chaberny/Gottwald tillsammans med bl a

förändringar av yrkesstrukturen tyder på en total-samhällelig höjning av arbetsplatsernas och arbets-kraftens kvalifikationsnivå.

I berlinskolans tidiga kvalifikationsanalyser är den en-sidiga inriktningen på (det produktiva) industriarbetet en ofta påtalad svaghet. "För FH's /Freerk Huiskens/ blick avtecknar sig ett samhälle bestående av arbetare, kapi-talister och lärare"²⁶³), raljerar en kritiker. Vidare brukar berlinskolan kritiseras för sin "monokausala" syn på

"utbildningspolitik - och därmed också utbildningsekonomi och - planering, undervisningsteori, didaktik osv -/.../ som omedelbara reflexer av den ekonomiska utvecklingens aktuella nivå /.../."284) (Johannes Gröll)

- en ambition som förstås är otillräcklig redan av det enkla skälet att åtminstone den allmänna utbildningen i många avseenden släpar ett halvsekel eller så efter samhällsutvecklingen i övrigt. Men eftersom huvudpunk-terna i kritiken mot berlinskolans kvalifikationsteore-tiska ansatser återfinnes på annan plats i den här rap-porten ²⁸⁵), ska jag inte här behandla deras uppenbara begränsningar utan i stället antyda hur ansatserna ut-vecklats - de är nämligen att betrakta just som ansatser, ett forskningsprogram men ingen färdig teori.

Grovt sagt kan man särskilja två riktningar för realise-randet av detta forskningsprogram. För det första en *insnävning*, dvs mer konkreta, specifika analyser, för det andra en *vidgning* av kvalifikationsanalysens kunskaps-intresse till nya fält.

Låt oss börja med insnävningen, som sannerligen är be-hövlig. Berlinskolans tidiga ansatser rymde nämligen syn-nerligen svepande uttalanden om generella samband utbild-ningspolitik/kvalifikationskrav/kapitalackumulation; exem-

pelvis Huiskens avhandling har ofta kritiserats för att han överhuvudtaget inte specificerar sina kvalifikations-resonemang till enskilda branscher²⁸⁶). Det är en brist som senare undersökningar försökt komma tillrätta med.

Och liksom man kan snäva in kvalifikationskravsanalyser-na till att gälla en viss arbetsplatsstruktur, bör man även analysera enskilda utbildningsvägar för att fast-ställa vad slags kvalifikationer de ger; tacksammast här-vidlag är förstas att studera direkt yrkesförberedande utbildningar. Ett aktuellt belägg för att den sortens analyser kan vara fruktbara är John Houman Sørensens pro-gramutkast för ett forskningsprojekt om den danska lär-lingutbildningens utveckling (1977b). Vidare borde även olika slags arbetsmarknadsutbildning lämpa sig väl för kvalifikationsinriktad forskning (förutsatt förstas att det inte är fråga om enbart arbetskraftsabsorption, dvs förvaring rätt och slätt); som ett exempel vill jag nämna en rapport från institutet SOFI i Göttingen (Baethge m fl 1976) som sammanfattar en omfattande undersökning av statlig omskolningspolitik i Västtyskland åren 1969-71, och som tyder på att produktionsprocessens krav samt de enskilda kapitalens (och då inte alls enbart de monopo-listiska kapitalfraktionernas) kortsiktiga intressen var de helt avgörande faktorer som styrde denna omskolnings-politik²⁸⁷). Det är undersökningsresultat som bjärt kon-trasterar mot de utbredda föreställningarna att senare års expanderande arbetsmarknadsutbildningspolitik snarare låter sig förklaras utifrån statliga politiska legitima-tionsproblem eller som arbetskraftsabsorption rätt och slätt än politiskt-ekonomiskt; empiriska kvalifikations-analyser har således kanske ett vidare användningsområde än man vanligen föreställer sig.²⁸⁸)

I samband med undersökningar av yrkes- och arbetsmarknads-utbildning ligger det alltså enligt sakens natur nära

till hands att ta kvalifikationsanalyser till hjälp. Sambanden mellan utbildning och arbetsplatstruktur osv är förstås betydligt mer komplicerade när det gäller den obligatoriska skolan och överhuvudtaget bredare utbildningsvägar. Marxister ur de mest skilda läger²⁸⁹) är i stort sett överens om att utvecklingen inom utbildningssektorn generellt går mot mer allmän, "icke-processavhängig" (Kern/Schumann²⁹⁰) kvalificering, alltså kvalificering till mobilitet, flexibilitet, inre kontroll och ansvarskänsla etc etc, men sen är det i stort sett slut med enigheten. Jag har redan exemplifierat hur marxistiska kvalifikationsteoretiker nått fram till de mest oförenliga resultat; den ena menar att utvecklingen innebär dequalificering, den andre konstaterar entydiga tendenser till högrekvalificering, den tredje talar helst om rekvalificering. För att inte tala om alla i och för sig intressantare meningsmotsättningar kring mer kvalitativa kvalifikationsproblem.

Hela det kvalifikationsteoretiska forskningsfältet är för övrigt i trängande behov av begreppsavklarning och terminologisk precisering. Kvalifikation är en term som kan betyda snart sagt vad som helst²⁹¹) (jag har inte heller lyckats precisera innebörden i den här rapporten): Ofta avser "kvalifikationer" helt enkelt de faktiska egenskaper hos arbetskraften, alternativt de kunskaper, färdigheter och förhållningssätt som eleverna faktiskt bibringas i undervisningen. I andra fall betecknar "kvalifikationer" de kunskaper, färdigheter och förhållningssätt arbetskraften bör besitta för att klara av sina arbetsuppgifter, oavsett om dessa förmågor faktiskt är för handen eller inte. (När det gäller kapitalets lönarbetare brukar man här använda "kapitalkrav" som synonym till "kvalifikationer" eller "kvalifikationskrav"). Och inte sällan betecknar "kvalifikationer" eller "kvalifikationskrav" arbetsmarknadens krav till arbetskraften. - I en kapitalistisk ekonomi är ju utbildningen som re-

gel skild från arbetslivet, med arbetsmarknaden som den förmedlande länken, ett förhållande som tvingar den enskilde lönarbetaren att sörja för sin arbetskrafts bytesvärde på denna marknad. Kvalificeringen sker alltså omedelbart för arbetsmarknaden, inte för arbetslivet, och det finns ingen anledning att ta för givet att kriterierna för anställning skulle motsvara vad de arbetsuppgifter som väntar faktiskt kräver. Och till sist: "Kvalificering" har ibland använts om icke-empiriska, "epokaltypiska" krav till arbetskraften, krav som inte alls föreligger realiserade i större omfattning utan enbart är utvecklingstendenser²⁹²).

Om således den första riktning i vilken Altvaters, Huiskens m fl:s forskningsprogram kan göras produktivt, innebär kvalifikationsproblematikens precisering och fokusering på avgränsade delproblem²⁹³), så innebär en annan riktning att kvalifikationsbegreppet vidgas till att gälla annat än i första rummet arbetsförmåga. Detta kan ske med hjälp av några socialisationsteoretiska ansatser som jag strax skall beröra.

Berlinskolan brukar ofta kritiseras för sitt alltför snäva kvalifikationsbegrepp, vilket kan vara sant när det gäller t ex Michael Masuchs här i Norden välkända kvalifikations-teoretiska arbete²⁹⁴), men exempelvis Altvater förespråkar ett vidgat begrepp 'kvalifikation', inkluderande kvalificering till laglydig medborgare, väljare, konsument, familjemedlem osv:

"1. Kvalifikation är ingen homogen kategori som man blint kan operera med som utbildningsekonomin hittills har gjort. I kvalifikationsbegreppet avspeglas alla den kapitalistiska produktionsprocessens motsättningar, alltså också motsättningen mellan lönarbete och kapital.

2. På grund av produktionsprocessens kapitalistiska karaktär blir arbetaren "använd" av kapitalisten. Eftersom arbetsmedlen och arbetsprocessens resultat är kapitalistens egendom, måste arbetaren också kvalificeras till att respektera detta förhållande. Kvalificering och disciplinering är nödvändigtvis en enhet på grund av produktionsprocessens kapitalistiska karaktär. /.../

3. Arbetaren är inte enbart producent, utan uppträder också på marknaden. Hans kvalifikationer måste också kunna täcka samhällets cirkulationsområde, vilket till exempel också omfattar laglydighet och förmåga till mobilitet.

4. Arbetaren är som arbetare också medborgare, och också denna egenskap blir ett moment i hans kvalificering i samhället. I detta inkluderas bestämda politiska beteendeformer, illusioner om staten som garant för frihet och jämlikhet i den politiska sfären, liksom individens kvalifikationselement i det borgerliga samhället, vare sig denna individ är arbetare eller kapitalist." 295)

I praktiken har dock den typ av kvalifikationsanalys som berlinskolan initierade i hög grad gällt yrkesförberedelse, och i synnerhet förberedelse för industriarbete, och kanske kan man kritisera den för att s a s utvärtes eller additivt komplettera (industri-)arbetskraftskvalificeringen med annan (politisk, ideologisk) kvalificering - ett vidgat kvalifikationsbegrepp bör innebära något utöver faktoranalys.

Ett sätt att överskrida den förenklade kopplingen mellan utbildning och arbetsplatsstrukturens kvalifikationskrav är att (så som Altvater själv ofta gör) betona statens relativa autonomi, dess funktion som förmedlare mellan kapitalkrav och den faktiska kvalificeringsprocessen inom utbildningssektorn. Ovan har vi sett hur Klaus Offe

försökt lösa det problemet (avsnitt II.5.5.1).

En annan angreppsvinkel är att starta i "interna" undersökningar inom utbildningssektorn: att studera organisationsutveckling, curriculumutveckling och den didaktiska praktiken. Sådana undersökningar är förstås nödvändiga, man hamnar i en funktionalistisk återvändsgränd om man enbart ser till utbildningens output; i så fall tappar man bort exempelvis utbildningssektorns "egen" historia, traditioner inom lärarkåren osv.

Och om man överbetonar kvalifikations- eller "output"-perspektivet, riskerar man dessutom att tappa bort ett ytterst betydelsefullt sakförhållande (som de flesta analyser med marxistiska ambitioner enligt min mening totalt förbisett): Statligt administrerad utbildning syftar inte enbart till en viss output, för att säkerställa reproduktionen av arbetskraft, klasstruktur, ideologi osv. Därutöver måste utbildningen nämligen försöka lösa förhandenvarande socialisationsproblem. Det gäller helt enkelt att få barnen att stanna inne i klassrummet, att mildra konflikten primärsocialisation/skolmiljö för att inte för många elever ska slås ut osv. (Så torde exempelvis den tydliga tendensen att undervisningen i grundskolan förlorar karaktären av arbete och förvandlas till underhållning, vara ett uttryck för lärarnas behov att bemästra det som kallas motivationsproblem men som borde kallas socialisationsproblem - denna utveckling kan knappast förklaras med hänvisning till några utifrånkommande kvalifikationskrav, den som köper arbetskraft kan inte vara intresserad av den här typen av kvalificering.)

Enligt min mening har alltså marxistiska utbildningsanalyser överlag tenderat att överbetona output-perspektivet och försumma bl a socialisationsproblemen. Det gäller utbildningsekonomin i berlinskolans tappning, med dess tonvikt vid kvalificeringen av den framtida arbetskraften.

Det gäller även exempelvis de althusserinfluerade analyserna, med deras tonvikt vid strukturer som skall reproduceras, positioner som skall besättas. I bägge fallen ligger ett funktionalistiskt felslut snubblande nära: Samhällsstrukturen eller kapitalet kräver för sin reproduktion att utbildningen fungerar på ett visst sätt, och därför fungerar utbildningen just så. Resonemang av det slaget förklarar ju inte *hur* utbildningen kan fylla sina samhälleligt nödvändiga funktioner, och är dessutom förfelade redan av det enkla skälet att man inte aprioriskt kan förutsätta att utbildning i alla avseenden verkligen fungerar reproducerande; det existerar ingen automatik enligt vilken utbildningssektorn följsamt anpassar sig till nya samhällskrav eller kapitalkrav. Tvärtom förefaller utbildning vara ett område där den statliga interventionismen har svårt att nå avsedda resultat. Det är närmast regel att utbildningsreformer havererar, att utbildningsvägar feldimensioneras, att arbetskraften blir inadekvat kvalificerad, vilket i och för sig är föga förvånande, eftersom en konsistent och ändamålsenlig utbildningsplanering knappast är tänkbar i en kapitalistisk ekonomi som utmärks just av planlöshet. Och det är inte alls givet att utbildningssektorn är restlöst samhälls- och kapitalaffirmativ, dess utveckling är i högsta grad motsägelsefull och det är lätt att konstatera att många individer genomgår en "misslyckad" socialisation som gör dem antingen kritiska till eller oförmögna att fungera under rådande förhållanden.

Därför är utbildningsekonomiska analyser och strukturanalyser som visar att utbildningen fyller vissa samhälleligt nödvändiga funktioner otillräckliga för att förklara *hur* detta sker (eller ibland inte sker). Enligt min mening är inte heller metoder som varit vanliga inom traditionell historiematerialism tillräckliga, bl a på

grund av den "maktsociologiska" statsuppfattningen, dvs uppfattningen av staten som den härskande klassens förlängda arm, som en inrättning för borgarklassens - i första hand politiska - maktutövning, varvid man förbisett den moderna borgerliga statens grundläggande uppgift att upprätthålla kapitalförhållandet (förhållandet lönarbete/kapital), en uppgift som även innefattar att staten värnar om lönarbetarnas intressen i deras egenskap av lönarbetare. Bland annat därför är den maktsociologiska synen på staten som borgarklassens maktinstrument ohållbar, i likhet med den beslätade ideologikonception enligt vilken borgerlig ideologi uppfattas som lögn och förbannad dikt och borgarklassens bedrägliga manipulationer. För att förstå ideologin - exempelvis ideologiförmedlingen i skolan - kan det vara värdefullt att hålla fast vid den marxiska konceptionen av borgerlig ideologi som samhälleligt bestämda ("nödvändiga") medvetandeformer, vars uppkomstbetingelser bör undersökas²⁹⁶, hellre än att stanna i den traditionella historiematerialismens förkärlek för att helt enkelt *tillskriva* klasser ideologi: "borgerlig ideologi", "proletär ideologi". - Självfallet är dessa omdömen om "traditionell historiematerialism" otillständigt svepande, men jag menar att det är viktigt att vara vaksam mot förenklade föreställningar om utbildningen och dess ideologiförmedling som borgarklassens redskap rätt och slätt, likaväl som mot de komplementära voluntaristiska föreställningarna om klasskampen, vilken i alltför många analyser med marxistiska ambitioner uppträder närmast i rollen av deus ex machina.

Så kan man stickordsmässigt ange några metodiska begränsningar hos utbildningsekonomiska, strukturmarxistiska och traditionellt historiematerialistiska utbildningsanalyser. Enligt min mening krävs bl a socialisationsteoretiska överväganden för att dessa begränsningar ska kunna överskridas. Därför vill jag avslutningsvis ge några hänvis-

270) Se t ex Krause-Jensen 1977a; Schmidt 1977c (om Balibars nyare arbeten); Schmidt 1977b (som är på våra breddgrader unikt arbete eftersom det är en synnerligen grundlig genomgång av de filosofiska grundvalarna för både "tysk" och "fransk" marxism); samt några antologier: *Teori og praksis* 6 1976; Krause-Jensen (red) 1977a; Krause-Jensen (red) 1977b (den sistnämnda antologin är en bearbetning av Johannes Andersen m fl 1976).

271) Schmidt 1977c.

272) Illeris/Salling Olesen/Rasmussen 1976a s 103f.

273) Så skiljer t ex Tillmann 1976 (s 18) mellan Erziehung (fostran, undervisning) som är medveten påverkan och Sozialisation som betecknar såväl medveten som omedveten påverkan.

274) Den hittills bästa elementära introduktion till den marxistiska kvalifikationsproblematiken är nog fjärde avsnittet (s 88-130) i Illeris/Olesen/Rasmussen 1976a. (En bearbetad version finns utgiven som ett litet häfte från Ungepaedagoger: Illeris/Olesen/Rasmussen 1976b).

275) Abrahamsson 1975, 1976.

276) Exempel på marxistisk kritik av det empiriska kvalifikationsbegreppet hos Kern/Schumann 1970: Masuch 1972 s 67f, Deutschmann 1974a s 118-132, Olesen 1974b s 94ff, Bregengård m fl 1975 s 24 not 9, Illeris/Olesen/Rasmussen 1976a s 108.

Liknande kritik som den som kommit Kern/Schumanns "teknologifixering" till del har

också, vilket är något förvånande, riktats mot berlinskolans pionjärarbeten. T ex i Altvater/Huisken 1971 analyseras som vi sett (avsnitt II.4 ovan) sextiotalets kvalifikationsutveckling

"som ett resultat av den andra industriella revolutionen eller produktionsprocessens generella vetenskapliggörande. Här ligger en teknologifixering av kvalifikationsstrukturen. I stället måste vi framhäva nödvändigheten att undersöka den aktuella periodens ackumulationsformer för att därigenom karaktärisera vilken specifik kapitalistisk karaktär den teknologiska utvecklingen haft vid skilda tidpunkter. Denna specifika karaktär kommer exempelvis till uttryck i att arbetsorganisationen historiskt kan inträffa olikartat vid en och samma produktionsstekniska nivå. Det kan således inträffa att kvalifikationsstrukturen föråldras eller råkar i kris, utan att detta i tiden sammanfaller med en genomgripande teknologisk revolutionering."

Så skriver Kurt Aagaard Nielsen (1976 s 79), som hårt driver tesen att kvalifikationsutvecklingen är:

"i sista instans ekonomiskt och inte tekniskt bestämd, i det förändringarna blir en konkret funktion av de betingelser för att till lägsta möjliga kostnader lösa sina ackumulationsproblem vilka vid en given tidpunkt står kapitalet till buds."

(passim)

277) Förkortningen RKW står för Rationalisierungs-Kuratorium der Deutschen Wirtschaft, dvs näringslivets rationaliseringsinstitut. Undersökningen, som genomfördes åren 1963-68 och gällde sambanden mellan teknologiska innovationer, industriarbetets kvalifikationskrav och arbetarmedvetenheten, redovisades i Kern/Schumann 1970. En sammanfattning är Kern/Schumann 1972. Ett par användbara referat av Kern/Schumanns resultat är Projektgruppe Arbeitslehre Marburg 1974 s 39-50, eller på danska Olesen 1974b s 94ff, Illeris/Olesen/Rasmussen 1976a s 107ff.

- 278) För marxistisk kritik av den typ av högrekvalificeringstes som varit vanlig inom stamokap-teorin av östeuropeiskt snitt, se t ex Dieter Ottens efterskrift till sin bok om kapitalutveckling och kvalifikationsutveckling (s 161-171 i den danska översättningen) eller Lauge B Rasmussen 1975 s 147ff).

Häyrynen/Hautamäki (1973) som är det första nyare sovjetmarxistiskt orienterade utbildningsteoretiska arbete som översatts till svenska (och det enda jag läst), är intressant i jämförelse med den västeuropeiska teoriutveckling som är ämnet för den här rapporten. Vad gäller kvalifikationsproblematiken förefaller H/H vara anhängare av en tämligen grov, mekaniskt-rätlinjig högrekvalificeringstes, vilken rätt och slätt postulerar att produktivkrafternas växt kräver en höjning av arbetskraftens kvalifikationsnivå:

"Kvalifikationsnivåns ständiga höjning i takt med den tekniska utvecklingen kan anses vara en central faktor när det gäller utbildningens utveckling /.../ Utbildningens uppgift är att höja arbetskraftens intelligens, dess produktivt-teknologiska kapacitet, till en nivå som motsvarar produktivkrafternas."

(Häyrynen/Hautamäki, sv övers 1976 s 42).

Jag känner inte till huruvida den här mekaniska synen på sambandet mellan teknologisk utveckling och kvalifikationsutveckling, med rötter i kominternmarxismens produktivkraftskonception, är representativ för den aktuella forskningen inom östeuropeisk marxism. Om så skulle vara fallet, borde den nyare västtyska marxistiska diskussionen kunna fungera som korrektiv. (H/H blandar exempelvis samman begreppen arbetskraftens kvalificering och arbetets komplicerings, se aa s 42-44, vilket gör hela resonemanget absurt.)

- 279) Jfr Deutschmann 1974a s 126; Endlich m fl 1973 s 55f.

280) Projektgruppe Automation und Qualifikation 1973, 1975. Även Frigga Haug, som hämtar argument från denna forskargrups resultat, förespråkar samma typ av högrekvalificeringstes (Frigga Haug 1974 s 893, 909; 1977). Och här i Norden har Steinar Kvale velat ansluta sig till samma slags högrekvalificeringstes, och menar att betygen motverkar den högre kvalificering som modernare arbetsplater kräver. (Kvale 1978)

- 281) Chaberny/Gottwalt 1976 s 114f.

282) Chaberny/Gottwalt a a s 115.

283) Peer E Sørensen 1976 s 129.

284) Grönl 1974 s 34.

285) Se särskilt avsnitt II.5 ovan.

286) Jfr not 181 ovan.

287) "Tvärsemot alla föreställningar om statens relativa autonomi visar det sig när det gäller vårt undersökningsfält att den offentliga arbetsutvecklingspolitiken (Arbeitsförderungspolitik) i så överraskande hög grad blivit omedelbart instrument för de enskilda företagens intressen och behov, att detta slags arbetsutveckling innebär mer eller mindre omedelbar subventionering av varje enskilt företag, och i samma mån en ersättning för övergripande åtgärder för att strukturellt förbättra det regionala arbetsplatsutbudet och de sysselsattas mobilitetsförmåga./.../ Att de enskilda privatekonomiska intressena så ensidigt och omedelbart bestämmer arbetsutvecklingspolitiken, bör beaktas också när man diskuterar teorier /t ex berlinskolas,

D B:s anm./ som tillskriver staten något sådant som långsiktig total kapitalistisk planeringsförmåga. Försåvitt vårt undersökningsfält är representativt för statligt agerande, saknar staten denna förmåga när det gäller att konkret genomdriva allmänna föreskrifter, staten bestämmas i stället härvidlag i hög grad av de olika enskilda företagens kortsiktiga intressen - och då ingalunda enbart monopolens."

(Baethge m fl 1976 s 418).

288) Ytterligare några osorterade exempel på att kvalifikationsbegreppet kan göra nytta inte bara när det gäller övergripande sammanhang utan även i specialundersökningar av de mest skilda slag:

Gero Lenhardt 1975 tillbakavisar den gängse uppfattningen att det statistiskt konstaterbara sambandet mellan bristfällig yrkeskvalificering (gästarbetare, kvinnor) och arbetslöshet skulle vara ett kausalsamband. Det är alltså, menar Lenhardt, inte så att människor är arbetslösa för att de har dålig utbildning. I stället är de arbetsplatser, som är särskilt känsliga för konjunkturrella eller andra fluktuationer i efterfrågan, så inrättade att de kan utnyttja okvalificerad arbetskraft.

Rudolf Schmidt 1975 försöker sätta Kraepelins psykodiagnostikmetoder i samband med de nya kvalifikationskrav på arbetskraften som restes av dåtidens (sent artonhundratalet) maskindrift och storindustriella produktion.

Høyryp/Høyryp 1973 är ett tidigt och än idag såvitt jag vet tämligen unikt försök att sätta ett undervisningsämnes (matematikens) utveckling i samband med kvalifikationsutvecklingen.

Hartmann m fl 1974 är en samling historiska uppsatser som bl a med hjälp av marxistisk kvalifikationsteori undersöker folk- och realskolans framväxt i Tyskland under 1700- och 1800-talen.

289) Några exempel:

Inom sovjetmarxistisk utbildningsteori talar man enligt Häyrynen/Hautamäki 1976 om "lagen om arbetets generalisering eller komplicering", som bl a innebär att

"När den vetenskapliga och tekniska grunden för arbetsoperationerna utvecklas, ökar inslaget av allmänna och för samtliga arbetsuppgifter gemensamma drag /.../" (s 42)

Dieter Otten, som är starkt kritisk mot mekaniska resonemang typ den "lag" som Häyrynen/Hautamäki åberopar, har utifrån helt andra utgångspunkter lanserat begreppet 'basiskvalificering', dvs en minimikvalificering som kapitalet har intresse av att all arbetskraft får del av, och som bl a gäller elementära kommunikationsfärdigheter (jfr de senaste årens svenska debatt om "basfärdigheter").

"Framförallt består det centrala i denna basiskvalificering i bestämda hållningskvaliteter, t ex en social och psykisk beredskap, modifiering av den egna arbetsförmågan, dvs villigheten att låta sin egen natur underordnas värdeförmeringslagbundenheterna." (Otten 1975 s 44).

Enligt Otten är denna "basiskvalificering", som är gemensam för alla lönarbetare, en förutsättning för arbetskraftens mobilitet och förmåga till omställning.

Samma grundläggande funktion -att sörja för att arbetskraften blir mobil - har berlinskolans representanter betraktat som en av den moderna ut-

bildningssektorns viktigaste - och allt viktigare - funktioner (se t ex Altvater 1976b s 267ff, som sätter den "generaliserade utbildningen" i samband med den "tendens till likformighet som kapitalet eftersträvar"). Andra som framfört samma åsikt är t ex Johannes Grönl 1975 s 108ff, Bammé/Deutschmann/Holling i en bok med den talande titeln *Erziehung zur beruflichen Mobilität. Ein Beitrag zur Sozialpsychologie mobilen Verhaltens* (1976), eller här i Norden Kund Illeris (se not 11 ovan). När det gäller vuxenutbildning har Dirk Axmacher 1974 pekat på hur de processoavhängiga kvalifikationerna även där blir allt viktigare. Listan kunde göras hur lång som helst.

- 290) Med "processoavhängiga kvalifikationer" avser Kern/Schumann i synnerhet

"Flexibilitet (i betydelsen förmåga till snabb anpassning till nya arbetsvillkor); teknisk intelligens (i betydelsen förmåga till kausalt, abstraherande och hypotetiskt tänkande); perception (i betydelsen förmåga att varsebli förändringar i ett komplext signalsystem); teknisk sensibilitet (i betydelsen förmåga till inlevelse i komplexa tekniska sammanhang); ansvarskänsla (i betydelsen förmåga till samvetsgrann, pålitlig och självständig attityd till arbetet)."

enligt Kern/Schumann 1970 s 68, som jag här citerar efter Altvater 1971a s 88; Altvater menar dock att termen "processoavhängig" är vilseledande:

"Naturligtvis är sådana "kvalifikationer" inte processoavhängiga; de kan framträda som sådana, enbart om de socialiserar så kraftigt i utbildningssektorn och i så hög grad blivit förinnerligade av arbetarna, att de framträder som självständig beståndsdel i arbetarens individualitet och inte längre som produkt av kapitalförhållandet."

(Altvater a a s 90).

- 291) Jfr Egon Beckers försök att explicera kvalifikationsbegreppet, som är det mest utförda försök jag sett: Becker 1976 s 301-340.
- 292) K A Nielsen 1976 använder kvalifikationsbegreppet i den sistnämnda, icke-empiriska, bemärkelsen och avser alltså inte "de statistiskt dominerande kvalifikationskraven", utan "de tendentiella krav (imperativ) som ställes - oavsett om betingelserna är för handen för att inlösa dem i bred skala i alla enskilda företag." (s 107).
- 293) Tyvärr förekommer inte empirisk kvalifikationsforskning i någon större omfattning, av det enkla skälet att sådan forskning är synnerligen resurskrävande. Jag har givit en del exempel på västtyska undersökningar. I Danmark arbetar några forskare med kvalifikationsundersökningar, t ex vid Institut for uddannelses- og socialisationsforskning i Ålborg och Sociologisk institut i Köpenhamn. I Sverige känner jag inte till någon egentlig kvalifikationsforskning, om man inte ska räkna de aktuella utvärderingarna av gymnasieskolans yrkeslinjer som sådan (bl a YRK-projektet vid ped inst, Stockholms högskola).
- 294) Masuch 1972. Jfr Illeris/Olesen/Rasmussen 1976a som kritiserar Masuchs snäva kvalifikationsbegrepp.

Det har gjorts många, kanske alltför många, försök att analogisera kvalifikationsprocessen i skolan med den omedelbara produktionsprocessens dubbelkaraktär; utöver Masuch, se t ex Combe 1975, Siebel 1977.

- 295) Altvater 1976b s 265f. För ett vidgat kvalifikationsbegrepp argumenterar också bland andra Schmitz 1973b s 809, Grönl 1974 s 38, Illeris/Olesen/Rasmussen 1976a s 100ff.
- 296) Vidare är det, som framhåvts i flera sinsemellan väsensskilda nyare marxistiska ansatser, väsentligt att ideologin och medvetandeformer överhuvud analyseras i sina funktionssammanhang. När Althusser hävdar tesen att "en ideologi existerar alltid genom en apparat och dess praktik eller praktiker" (Althusser 1976 s 138), så förefaller detta Althusserns intresse för "de ideologiska statsapparaternas praktik" eller "materiella ritualer" i någon mån motsvara kunskapsintresset hos offentlighetsforskningen i Habermas' och Negts efterföljd; nämligen däri att ideologins och medvetandeformernas "materiella" förankring i apparater, institutioner, offentlighetssammanhang hamnar i fokus. Vilket när det gäller exempelvis undersökningar av ideologiförmedlingen i skolan skulle innebära en tonvikt vid analysen av skolan som institution, i motsats till isolerade ideologianalyser.
- 297) Till denna kategori kan räknas två till svenska översatta introduktionsböcker till socialisationsteorin: Gottschalch/Neumann-Schönwetter/Soukup 1971 samt Huch 1972.
- 298) När det gäller psykoanalytisk metod förtjänar utbildningsforskningstraditionen från Siegfried Bernfeld och framöver större uppmärksamhet än som kommit den till del i Sverige. Bernfelds egen klassiska bok *Sisyphos oder die Grenzen der Erziehung* (1925) är fortfarande mycket tänkvärd

- Abrahamsson, Bengt 1975: Några anteckningar om utbildningsökonomi, i Metodproblemen vid studier av relationen högre utbildning/arbetsmarknad. Stockholm: UML-rapport 1975:1, s 11-17.
- 1976: Lönensamma hovnarrar och olönensamma socialarbetare?, i Forskning om utbildning 2 1976, s 28-34
- Altvater, Elmar 1971a: Der historischen Hintergrund des Qualifikationsbegriffs, i Altvater/Huiskens 1971, s 77-90. (Svensk övers i Lundberg/Solander/Öhlund 1976: Jämlikhetsmyt och klassherraväld. Lund: Cavefors.
- 1976b: Kvalifikation och yrkesutbildning, i Lundberg/Solander/Öhlund 1976: Jämlikhetsmyt och klassherraväld, s 254-286. Lund: Cavefors.
- Altvater, Elmar/Huiskens, Freerk 1971: Materialien zur politischen Ökonomie des Ausbildungssektors. Erlangen: Politladen.
- Axmacher, Dirk 1974: Beschäftigungsbildung im Kapitalismus. Zur politischen Ökonomie des Ausbildungssektors in der BRD. Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Baethge, Martin m fl 1976: Sozialpolitik und Arbeiterinteressen. Eine empirische Untersuchung der Beziehungen zwischen Gewerkschaften und Arbeitsmarktpolitik und ihrer Auswirkung durch die betroffenen Arbeitskräfte - ein Beispiel: Umschulung. Studienreihe des soziologischen Forschungsinstituts SOFI Göttingen. Frankfurt: aspekte.
- Banné, Arno/Deutschmann, Manfred/Helling, Eggert 1976: Erziehung zu beruflicher Mobilität. Ein Beitrag zur Sozialpsychologie mobilen Verhaltens. Hamburg-Berlin: Reinhold Schöten.
- Becker, Henk 1976: Materialistische Bildungsökonomie und empirische Qualifikationsforschung, i Ritsert (utg): Zur Wissenschaftstheorie einer kritischen Soziologie, s 248-345. Frankfurt: Suhrkamp.
- Breggerd, Per/Nielsen, Jørgen Lerche/Sjoberg, Henrik 1975: Gymnasieskolen. Et bidrag til en analyse af samspillet mellem produktion, stat og uddannelse i senkapitalismen. Skolelet Danmark. København: Nordisk sommeruniversitets skriftserie nr. 8.
- Chaberny, Annelore/Gottwald, Karen 1976: Strukturelle Entwicklungstendenzen im Beschäftigungssystem der Bundesrepublik Deutschland ab 1960 unter besonderer Berücksichtigung der Änderung von Tätigkeits- und Anforderungsprofilen, i Deutscher Bildungsrat: Gutachten und Studien der Bildungskommission. Band 57. Entwicklungstendenzen im Beschäftigungssystem, s 79-159. Stuttgart: Ernst Klett.
- Combe, Arno 1975: Zur Arbeitssituation des Lehrers. Staatliche Bildungspolitik und Schulpraxis. München: List.
- Deutschmann, Manfred 1974a: Qualifikation und Arbeit. Zur Kritik funktionalistischer Ansätze der Bildungsbildung. Berlin: VSA.
- Edding, Friedrich/Hüfner, Klaus 1975: Der Beitrag der Ökonomie zur Bildungsforschung, i Deutscher Bildungsrat: Gutachten und Studien der Bildungskommission. Band 50. Bildungsforschung. Teil 1, s 305-340. Stuttgart: Ernst Klett.
- Endlich, Stefanie/Fischer, Ulrike/Volkholz, Sibylle 1973: Sozioökonomische Analyse des allgemeinbildenden Schulwesens in der BRD. Berlin: Rosa Verlagsgesellschaft.

- Grüll, Johannes 1974: Grenzen der Qualifikationsbestimmung. Zur Frage nach den gesellschaftlich notwendigen Qualifikation, i Ästhetik und Kommunikation 5.1974, s 33-40.
- 1975: Beziehung im gesellschaftlichen Reproduktionsprozess. Vorüberlegungen zur Erziehungstheorie in praktischer Absicht. Frankfurt: Suhrkamp.
- Haug, Frigga 1974: Zum Streit der Bildungsökonomie, Altvater und die Folgen, i Das Argument 88 1974, s 883-909.
- 1977: Erziehung und gesellschaftlichen Reproduktion. Kritik des Rollenmodells. Frankfurt-New York: Campus.
- Hartmann, Klaus L./Nyssen, Friedhelm/Waldeyer, Hans (utg) 1974: Schule und Staat im 18. und 19. Jahrhundert. Zur Sozialgeschichte der Schule in Deutschland. Frankfurt: Suhrkamp.
- Huiskens, Freek 1972: Zur Kritik bürgerlicher Didaktik und Bildungsökonomie. München: Paul List. (Dansk overs 1973: Uddannelses/ekonomi og uddannelseskrisen i Vesttyskland. Viborg: Kurasje.)
- Häyrynen, Yrjö-Laavo/Hautamäki, Jarkko 1977: Människans bildbarhet och utbildningspolitiken - en utbildningshistorisk, inlärningspsykologisk och samhällspolitisk analys. Stockholm: Råd.
- Højrup, Else/Højrup, Jens 1973: Matematikken i samfundet. Elementer af en analyse: historie/undervisning/ideologi. København: Gyldendal.
- Illeris, Knud/Olesen, Henning Salling/Rasmussen, Palle 1976a: Læreruddannelser, skole og samfund. København: Munksgaard.
- 1976b: Skole og kvalifikation - eller: Hvad er det bønnene lærer i skolen? København: Uge på dagene A 15.
- Jánossy, Franz 1969 (1966): Das Ende der Wirtschaftswunder. Erscheinung und Wesen der wirtschaftlichen Entwicklung. Frankfurt: Neue Kritik.
- Kern, Horst/Schumann, Michael 1970: Industriearbeit und Arbeiterbewusstsein. Wirtschaftliche und soziale Aspekte des technischen Wandels in der Bundesrepublik Deutschland. Achter Band. Frankfurt: EVA.
- 1972: Der Soziale Prozess bei technischen Umstellungen. Frankfurt: EVA.
- 1973: Zum politischen Verhaltenspotential der Arbeiterklasse, i Meschkat/Negt (utg) Gesellschaftsstrukturen, s 130-160, Frankfurt: Suhrkamp.
- Lenhardt, Gero 1975: Berufliche Qualifikation und Arbeitslosigkeit, i Leviathan 3 1975, s 370-391.
- Masuch, Michael 1972: Politische Ökonomie der Ausbildung. Lernarbeit und Lohnarbeit im Kapitalismus. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt. (Utgivd dansk overs 1974: Uddannelsessektorens politiske økonomi. Lærarbejdet og lønarbejdet i kapitalismen. København: Rhodos.)
- Nielsen, Kurt Aagaard 1976: Kvalifikationsstruktur og klassestruktur. En analyse af kapitalakkumulationens indvirkning på arbejdsmarkedet mellem håndarbejde og landsarbejde. Viborg: Kurasje.
- Offe, Klaus 1975a: Berufsbildungsreform. Eine Fallstudie über Reformpolitik. Frankfurt: Suhrkamp.
- Olesen, Henning Salling 1974b: Om reformen af læreruddannelserne, i Prædagogik i klassesamfundet. København: Kontext sær hæfte.

- Otten, Dieter 1973: Kapitalentwicklung und Qualifikationsentwicklung. Berlin: Rosa Verlagsgesellschaft. (Dansk overs 1975: Kapitalstruktur og kvalifikationsstruktur. Om det logiske og historiske forhold mellem kapitalstruktur udvikling og uddannelse af arbejdsmænd. Viborg: Kurasje/Rowohlt.)
- Projektgruppe Arbejdslehre Hamburg: Schule, Produktion, Gewerkschaften. Ansatte til en arbejdslehre i interesse af lønmodtagerne. Hamburg: Rowohlt.
- Projektgruppe Automation und Qualifikation 1973: Bildungsreform vom Standpunkt des Kapitals, i Das Argument 15 1973, s 13-54.
- 1975: Automation in der BRD. Berlin: Argument Sonderband 7.
- Rasmussen, Lange B 1975: Bitterskrift, i Forfatterkollektiv: Kapital, Stat og erhvervsudvikling. Om interaktionen af de erhvervsrelaterede uddannelser i det almindelige skolesystem, s 145-164. København: Rhodos.
- Schanz, Hans-Jürgen 1976b: Elementer - foredrag, artikler mm til belysning af problemer indenfor marxismen. Århus: Forlaget.
- Schmidt, Rudolf 1975: Anmerkungen zur Geschichte und Funktion von Tests, i betragtning af 1975, s 35-40.
- Schmitt, Otto 1975a: Das Problem der Ausbildungsfinanzierung in der neoklassischen Bildungsökonomie. Berlin: Studien und Berichte, Max-Planck-Institut für Bildungsforschung.
- 1975b: Was kommt nach der Bildungsökonomie? Zu den Versuchen mit einer politischen Ökonomie des Bildungssystems, i Zeitschrift für Pädagogik 5 1975, s 799-820.
- Siebel, Werner 1977: Von der Schule zur Lernfabrik. Überlegungen zur Taylorisierung der Lehrarbeit, i Ästhetik und Kommunikation 29 1977, s 21-28.
- Straumann, Peter R 1973: Zur Vulgarisierung der Bildungsökonomie, i Leviathan 1 1973, s 71-89. (Dansk overs i Mathiesen 1977: Uddannelses/ekonomi og politik, s 138-165. København: Munksgaard.)
- Sørensen, John Houman: 1977b: Læringsuddannelsens rolle i reproduktionen af den danske klassestruktur 1920-75 - et bidrag til forklaringen af erhvervsuddannelsesreformerne og en eventuel enhedskoleeffekt i forhold til arbejderklassens interesser. (dupl.) ATP's kongress i Åbo, okt 1977.
- Sørensen, Leif B 1976: Omkring uddannelses/ekonomi. Problemer ved uddannelses sektorens samfundsmæssige rolle, i Om samfundsmæssige spørgsmål, s 69-185. Århus: Forlaget.
- Tillmann, Klaus-Jürgen 1976: Unterricht als soziales Erfahrungsfeld. Soziales Lernen in der Institution Schule. Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag.